

er-RAVZÜ'n-NADİR

(الروض النضير)

Zeydiyye mezhebinin imamı
Zeyd b. Ali'ye nisbet edilen
el-Mecmû' adlı esereSeyyâgî (ö. 1221/1806) tarafından
yazılan şerh
(bk. *el-MECMÛ'*; SEYYÂGÎ).**RÂYE**

(bk. BAYRAK; SANCAK).

RÂZ

(bk. SIR).

RÂZÎ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الرازي)

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed
b. Mûsâ er-Râzî el-Kinânî
(ö. 344/955 [?])

Endülüslü tarihçi ve coğrafyacı.

274 (888) yılında doğdu. İran'ın Rey şehrinden olan ve ticaretle uğraşan babası, I. Muhammed döneminde (852-886) Endülü's'e gidip hükümdarın yakınları arasına girdi ve bir ara Ağlebî emirine elçi olarak gönderildi. İlimle de meşgul olan Muhammed b. Mûsâ'nın Endülü's'e yerleşen Arap kabilelerine dair günümüze ulaşmayan *Kitâbü'r-Râyât* adlı eserinden başta oğlu olmak üzere sonraki müellifler faydalanmıştır. Babasını üç yaşında iken kaybeden Ahmed er-Râzî hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Kendisi gibi tarihçi olan oğlu İsâ er-Râzî'nin verdiği bilgiye göre öğrenim hayatına erken yaşlarda başladı, Ahmed b. Hâlid ve Kâsım b. Asbağ gibi âlimlerden ders aldı. Önceleri edebiyata ilgi duymakla birlikte daha sonra tarihe yöneldi. Hayatının büyük bir kısmını III. Abdurrahman döneminde geçiren Ahmed er-Râzî hükümdarın ilgisini ve desteğini kazandı. Muhtemelen 344 (955) yılında vefat etti. 350 (961) veya 363 (973) yılında öldüğü de kaydedilmektedir. Râzî, Avrupa'da Moro Razis adıyla bilinmektedir.

Râzî'nin bilinen eseri *Ahbabu mülûki'l-Endelüs* adını taşımaktadır. Müellif, aslı günümüze ulaşmayan bu eseriyle Endülü's'te mahallî tarih yazımının kurallarını belirleyen ilk tarihçi kabul edilir. Gonzalo Argote de Molina'nın (ö. 1596) özel kütüphanesinde eserin bir nüshasının bulundu-

ğunun tesbit edilmesi ve Ahmed b. Muhammed el-Makkarî'nin bu eserden iktibaslar yapması Arapça aslının XVII. yüzyılın başlarında mevcut olduğunu göstermektedir. *Ahbabu mecmû'a*, *Zikru bilâdi'l-Endelüs* gibi kitapların müelliflerinin yanı sıra İbn Hayyân, Uzrî, İbnü'l-Ebbâr, İbn İzârî, İzzeddin İbnü'l-Esir, Yâkût el-Hamevî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Abdülmün'im el-Himyerî ve Makkarî kitaptan istifade eden başlıca müelliflerdir. Eserin Arapça aslından Rodrigo Jiménez de Rada gibi hristiyan müellifler de faydalanmıştır.

Kitabın günümüze İspanyolca bir çevirisi ulaşmış bulunmaktadır. Mütercimi bilinmeyen bu çeviri, XIV. yüzyılın başlarında Gil Pérez adında bir rahip tarafından bazı müslümanların yardımıyla gerçekleştirilen Portekizce bir tercümeden yapılmıştır. Çeviride ciddi hatalar, ilâve ve çıkarmalar olduğu iddia edilmektedir. Hatta Casiri bu hatalardan dolayı eserin Ahmed er-Râzî'ye aidiyetinden şüphe etmiştir. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümü Endülü's coğrafyasına dairdir. Portekizli Luis F. Lindley Cintra'nın tek nüsha olan bir yazmayı bulup Portekizce olarak neşretmesinden sonra bu bölümün Râzî'ye ait olduğu kesinleşmiştir ("Cronica general de Espanha de 1344", *Academia Portugues de Historia*, II, Lisboa 1952, s. 39-75). E. Lévi-Provençal, bunun İspanyolca çevirisinden daha doğru ve Arapça aslına daha yakın olduğu görüşündedir. Bu bölüm Provençal tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir ("La description de l'Espagne d'Ahmad al-Razi", *al-Andalus*, XVIII [1953], s. 51-108). Eserin İspanya'nın İslâm hâkimiyeti öncesi döneminden bahseden ikinci kısmı Latince'dir. Reinhart Pieter Anne Dozy ve Pascual Gayangos bu kısmın Gil Pérez'in telifi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak yeni araştırmalarda söz konusu kısmın da Ahmed er-Râzî'ye ait olduğu kanaati öne çıkmıştır. İspanya'nın yerli halkının kullandığı Romance lehçesi yanında Latince'yi de bilen Râzî'nin bu bölümü yazarken Orosio ve San Isidoro'nun eserlerinden yararlandığı tahmin edilmektedir. İspanyol şarkiyatçısı Eduardo Saavedre bu kısmı İspanyolca'ya çevirmiş ve 1892'de müslümanların Endülü's'ü fethine dair yazdığı kitabın ekinde yayımlamıştır ("Fragmentos ineditos de la Cronica Ilamada del Moro Rasis", *Estudio sobre la invasion de los Arabes en Espana*, Madrid 1892, s. 145-154).

Kendisinden önceki Endülü's tarihçilerinin rastlanmayan bir şekilde eserine İberik yarımadasının coğrafyasına ayırdığı uzun

bir mukaddime ile başlayıp ardından İspanya'nın Romalılar ve Vizigotlar dönemini anlatan Ahmed er-Râzî üçüncü bölümde Endülü's'ün fetihden sonraki ilk üç yüzyılını ele almıştır. Bu bölümü yazarken Abdülmelik b. Habîb, Muhammed b. Hâris el-Huşenî ve Ahmed b. Muhammed b. Abdülber gibi Endülüslü tarihçilerin, ayrıca Vâkıdî gibi Doğu İslâm dünyası tarihçilerinin eserlerinden de yararlanmıştır. Kitapta siyasî olayların yanı sıra devlet adamları, âlimler, bunların hükümdarlarla münasebetleri, komşu hristiyan ve müslüman ülkeleriyle ilişkiler hakkında bilgi veren Râzî zaman zaman tahlil ve değerlendirmeler yapmış, bu özelliğiyle İbn Hayyân üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bir bölümü Pascual Gayangos tarafından yayımlanan eserin (Madrid 1852) neşrini Ramon Menendez Pidal tamamlamış (Madrid 1898), Diego Catalan ve Maria Soledad de Andrés yeni bir neşrini yapmıştır (Madrid 1974). Casiri, Escorial Kütüphanesi'ndeki bir eseri Ahmed er-Râzî'nin kitabının bir bölümü olduğunu düşünerek yayımlamış, daha sonra bu kitabın V. (XI.) yüzyıl müelliflerinden Ahmed b. Ebü'l-Feyyâz'a ait olduğu anlaşılmıştır.

Ahmed er-Râzî'nin günümüze ulaşmayan diğer eserleri şunlardır: *Mesâlikü'l-Endelüs ve merâsîhâ ve ümmehâtî a'yânî müdünihâ ve ecnâdiha's-sitte* (önceki eserin başında yer alan Endülü's coğrafyasına dair kısım olma ihtimali kuvvetlidir); *el-İstî'âb fi ensâbi meşâhîri'l-Endelüs* (beş cilt olduğu bildirilen eser İbn Hazm'ın *Cemhere'sinin* en önemli kaynaklarından); *A'yânü'l-mevâlî*. Ayrıca onun Kurtuba tarihine dair bir eser yazdığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1966, s. 42; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1386/1966, s. 104; Dabbî, *Bugyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 151; İbnü'l-Ebbâr, *Tekmilê* (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî), Kahire 1955-56, II, 670; Makkarî, *Nefhu't-tib*, III, 111; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/1, s. 250-251; F. Pons Boigues, *Los historiadores y geógrafos arábigo-españoles*, Amsterdam 1972, s. 62-66; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-coğrafiyye ve'l-coğrafiyyin fi'l-Endelüs*, Kahire 1986, s. 56-72; Abdülvahid Zennûn Tâhâ, *Dirâsât fi't-târîhi'l-Endelüsî*, Bağdad 1987, s. 91-112; Abdurrahman Hamide, *A'lâmü'l-coğrafiyyini'l-'Arab ve muktefâfât min âşârihim*, Dimaşk 1416/1995, s. 302-308; Cl. Sánchez-Albornoz, "San Isidoro, Rasis y la Pseudo-Isidori-ana", *Cuadernos de historia de España*, IV, Buenos Aires 1946, s. 73-113; J. Vallvé Bermejo, "Fuentes latinas de los geógrafos árabes", *al-Andalus*, XXXII/2, Madrid 1967, s. 241-260; Charles-Emmanuel Dofoureq — J. Gautier-Dalche, "Histoire de l'Espagne su Moyen Age: Sources Arabes",

RH, CCXLV (1971), s. 131-135; M. Sánchez-Martinez, "Râzi, fuente de Al-Udrî para la España preislámica", *Cuadernos de historia del Islam*, III/7, Granada 1971, s. 17-48; E. Lévi-Provençal, "ar-Râzi, Abû Bakr", *EI²* (İng.), III, 1137.

MEHMET ÖZDEMİR

RÂZÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر الرازي)

Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî
(ö. 313/925)

Ünlü hekim ve filozof.

İslâm tarihinde hekim-filozof tipinin en başarılı temsilcisi olup Bîrûnî'nin tesbitine göre 251 (865) yılında Rey'de doğdu (*Fihrist-i Kitâbhâ-yi Râzî*, s. 4). Hayatıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Batılılar'ın Rhazes dedikleri bu ünlü hekim gençlik döneminde felsefe ve edebiyatla ilgilenen, şir yazan, ud çalıp şarkı söyleyen, sakalı bıyığı çıktık-tan sonra, "Artık mûsiki ile uğraşmak ya-kışık almaz" diyerek bundan vazgeçen il-ginç bir şahsiyettir (İbn Cülcül, s. 77; İbn Hallikân, V, 158). Hipokrat ve Câlî'nüs'tan (Galen) sonra tıp ilmine yaptığı önemli kat-kılardan dolayı "Araplar'ın Galeni" unvanıyla anılır. Hayatını kuyumculukla kazanır-ken bu meslek onda kimyaya karşı merak uyandırmış, kurduğu laboratuvarında kim-ya deneyleri yaparken ortaya çıkan gaz ve buharlar sebebiyle gözleri rahatsızlanmış, bu rahatsızlığı hayatı boyunca sürmüştür (Beyhakî, s. 8). Bîrûnî'ye göre Râzî'nin kim-yadan sonra tıbbı yönelmesinin asıl sebe-bi gözlerindeki rahatsızlıktır (*Fihrist-i Ki-tâbhâ-yi Râzî*, s. 4). Bazı klasik yazarlar Râzî'nin otuzundan sonra (İbn Ebû Usay-bia, s. 415), bazıları da kırkıktan sonra (İbn Hallikân, V, 159) tıp tahsiline başladığını söylüyorlarsa da bu alanda zengin bir li-teratür oluşturan eserlerine bakıldığında bunların ileri yaşta tıbbı merak sarmış bi-rinin başaracağı türden olmadığı görülür.

İslâm medeniyetinin altın çağında yaşa-mış olan bu müstesna zekânın kimlerden tahsil gördüğüne dair yeterli bilgi yoktur. Bazıları onu hekim Ali b. Rabben et-Ta-berî'nin öğrencisi olarak gösterirse de bu yanlıştır; çünkü Ali b. Rabben, Râzî doğ-madan dört yıl önce ölmüştür. İbnü'n-Ne-dîm, Râzî'nin felsefeye ve kadim ilimlere hakkıyla vâkıf gezgin bir felsefeci olan Bel-hî'den okuduğunu, hatta hocasının yazdık-larını kendine mal ettiğini iddia etmekte, fakat Belhî'nin kimliği hakkında yeterli bil-gi vermemektedir (*el-Fihrist*, s. 357). Bu ki-şi o dönemin hekim ve filozoflarından olan,

uzun seyahatleri esnasında Bağdat'a gi-derek filozof Kindî'nin ders halkasına ka-tılan Ebû Zeyd el-Belhî olabilir. Râzî'den on beş yaş büyük olan ve ondan dokuz yıl sonra vefat eden Belhî'nin nezle olması üzerine Râzî, "Ebû Zeyd el-Belhî'nin nezle olmasının sebebi ilkbaharda kokladığı gül-dür" başlığıyla bir makale yazmıştı (İbn Ebû Usaybia, s. 425). Bu olay iki filozof arasındaki ilişkinin derecesini göstermesi bakımından önemlidir. Klasik kaynaklarda bulunmayan farklı bir bilgiye Hücvirî'de rastlanmaktadır. Hücvirî'ye göre Hallâc la-kabîyle anılan iki şahıs bulunmakta, bun-lardan biri meşhur sûfî Hüseyin b. Man-sûr el-Hallâc, diğeri de Muhammed b. Ze-keriyâ er-Râzî'nin hocası olan Bağdatlı mülhid Hasan b. Mansûr el-Hallâc'dır. İşin gerçeğini bilmeyenler bunların aynı kişi ol-duğunu sanırlar (*Keşfü'l-maḥcûb*, s. 362). Herhalde Hücvirî, sûfî Hallâc'ı savunmak amacıyla ona isnat edilen zındıkça fikirle-rin aslında Râzî'nin hocasına ait olduğunu, Râzî de zındıklıkla suçlandığına göre bu iddianın kabul göreceğini düşünmüştür.

Ebû Bekir er-Râzî, tahsil için çıktığı uzun seyahati esnasında Horasan bölgesindeki ilim ve kültür merkezlerinde bulundu; he-kimlikte şöhrete kavuştuktan sonra Halife Müktefi-Billâh'ın daveti üzerine otuz kü-sur yaşlarında Bağdat'a gitti (İbn Ebû Usaybia, s. 414; Kemâl es-Sâmerî, I, 501). Otobiyografi mahiyetindeki *es-Siretü'l-fel-sefiyye*'sinde (s. 102) kendinden şöyle söz etmektedir: "Beni tanıyanlar bilir ki ilme karşı olan sevgim, tutkum ve bu yoldaki çalışmalarım gençliğimden beri aralıksız devam etmektedir. Okumadığım bir kitap, karşılaşmadığım bir ilim adamı bulunsa büyük bir zarara uğramam söz konusu olsa bile her şeyi bir kenara bırakıp mut-laka o kitabı okurum ve o âlimi tanırım. Bu alandaki sabırlı çalışmalarım neticesin-de bir yıl zarfında müsvedde olarak 20.000 varaktan fazla yazı yazdım." Onu anlatan-lar, sepet gibi kocaman bir kafası olan bu şahsı ya bir kitabı istinsah ederken ya müs-vedde yaparken ya da bunları temize çe-kerken gördüklerini söylerler (İbnü'n-Ne-dîm, s. 357). Başta tıp ve felsefe olmak üzere çağının geometri dışındaki bütün ilimlerinde eser veren, antik ve Helenistik dönemde ve kendi çağdaşları arasında ön-de gelen birçok bilgin, düşünür ve ilâhi-yatçı ile hesaplaşan Râzî onları eleştirmiş, kendini eleştirenlere karşı reddiyeler yaz-mış, cesur, hür fikirli ve üretken bir filo-zoftur. "Hayatın Sokrat'inkine benzemedi-ği için sen filozof olamazsın" diyenlere kar-şı ülkesinde hiç kimsenin tıp alanında ken-

disini geçemediğini, filozof adına yakışma-yacak hiçbir davranışta bulunmadığını, fi-zik ve metafizik disiplinleriyle ilgili 200'e yakın eser yazdığını belirtip, "Ulaştığım bu bilgi düzeyi filozof adını almama yetmi-yorsa keşke bilseydim, çağımızda bu isme lâyık olan kim var?" diyerek kendisini sa-vunmuştur (*es-Siretü'l-felsefiyye*, s. 110). Hayatının sonlarına doğru gözlerine ka-tarakt inen Râzî Rey'de vefat etti. Râzî, dönemin hoşgörü ortamında gelişen dinî ve felsefî düşünce hareketleri arasında Eflâtun felsefesinden esinlenerek deist dünya görüşünü temellendirmeye çalışan bir filozof olarak bilinir. Allah'ın verdiği akıl gücü ve adalet duygusunun insanlar ara-sında düzeni sağlayacağını ve mutlu bir hayat gerçekleştireceğini, bunun için dine ve bir peygamberin rehberliğine gerek ol-madığını savunan cüretkâr görüşleri se-bebiyle gerek çağdaşları gerekse sonraki dönem filozof ve kelâmcıları tarafından şiddetle eleştirilmiştir (Ebû Hâtim er-Râ-zî, s. 1-2). Literatürde kendisinden genel-likle mülhid ve zındık diye söz edilir. Din hakkında inkârcı görüşleri yanında âlemin yaratılışı ve kozmik varlığın oluşumuna yö-nelik geliştirdiği sistemin içerdiği çelişki-ler yüzünden bir gelenek kuramamış, bi-lim dünyası onu daha çok tıp alanındaki başarılarıyla tanımıştır.

Felsefe. Râzî'nin mantık, metafizik ve fizikle ilgili eserleri günümüze ulaşmamış-tır. Fakat temel felsefî görüşlerini yansı-tan *el-İlmü'l-ilâhî* adlı eserinden yapılan iktibasları ve özet metinleri Sünnî, Şii-İs-mâilî ve Zâhirî kelâmcıları ile bazı filozof-ların eserlerinde bulunmaktadır. Bunlar Paul Kraus tarafından *Resâ'il felsefiyye* başlığı altında filozofun dört eseriyle bir-likte yayımlanmıştır (Kahire 1939). Çeşitli dönemlerde yaşamış farklı görüşlere sa-hip müelliflerin aktardığı ikinci derecede kaynak niteliğindeki bu metinlerde yer alan bilgiler birbirini destekler nitelikte ol-duğundan güvenilir sayılabilir. Düşünce ta-rihinde bir filozof için en temel sorun "bir" ile çok ya da ezeli olanla sonradan olan, değişmeyenle değişen varlık arasındaki iliş-kiyi mâkul bir sistem halinde temellendir-mektir. Râzî, Tanrı-varlık ilişkisini ve koz-mik varlığın ortaya çıkışını beş ezeli ilke (el-kudemâü'l-hamse) adını verdiği bir sis-temle açıklamaktadır. Yaratıcı (el-bârî), ne-fis (külli nefis), heyûlâ (şekilsiz ilk madde), ha-lâ (boşluk, mutlak mekân) ve dehr (mutlak zaman) olarak belirlediği bu ilkelerin beşi de ezeli olmakla birlikte aralarında dere-ce ve mahiyet farkı bulunmaktadır. Bun-lardan yaratıcı ile nefis aktif, heyûlâ pasif, halâ ve dehr ise ne aktif ne de pasiftir.